

PRILOZI

MINA OKILJEVIĆ

HEGELOVA FILOZOFIJA

(Milenko A. Perović, *Pet studija o Hegelu*, Biblioteka ARHE, Filozofski Fakultet, Novi Sad 2012.)

Hegelova filozofija umnogome je odredila sudbinu zapadne filozofske misli. Parafrazirajući Hegela, moglo bi se reći da sve post-hegelijanske filozofije – u smislu vremenske odredbe koja podrazumeva svaku filozofiju nakon Hegelove – imaju jednu zajedničku crtu, a to je da su post-hegelijanske. Drugim rečima, bilo da su se spram hegelovskog nasleđa odnosile pozitivno ili negativno, najznačajnije (kontinentalne) filozofske koncepcije prema Hegelu su se nužno *morale odnositi*.

Međutim, u poslednjih se par decenija Hegel smatra pomalo „prevaziđenim“ – kao da je filozofija stvar modnih trendova i sezonskih promena – te je, kako Perović primećuje u predgovoru svoje knjige, (ovdašnja) filozofska kultura „određena uvjerenjem da je Hegelova filozofija odavno postala anahronom i da je u potpunoj nesaglasnosti s vladajućim filozofskim senzibilitetima“¹.

Takvom stanovištu i takvom stanju stvari uprkos, autor je višedecenijsko iskustvo u mišljenju „stvari filozofije“

pretočio u delo koje se obraća ne samo filozofski obrazovanom čitaocu, već i samom Hegelu, kroz osobeni dijalog koji daleko prevazilazi koncept mišljenja Hegela i prelazi u mišljenje *sa* Hegelom.

Perović je iskusan i plodan autor. Objavio je više od deset knjiga i preko stotinu filozofskih tekstova. Među knjigama su neke namenjene studentima (*Etika, Praktička filozofija, Istorija filozofije* etc.), a neke stručnoj i naučnoj javnosti (*Početak u filozofiji, Granica moraliteta, Filozofske rasprave* etc.). Knjiga *Pet studija o Hegelu* spada u ovu drugu kategoriju, tim pre što predstavlja zbirku tekstova koje je pisao za relevantne naučne časopise iz oblasti filozofije. Po vlastitom svedočenju autora, kada se našao pred zadatkom da iz svog bogatog opusa odabere tekstove vezane za Hegelovu filozofiju, dočekala ga je dvostruka nevolja: neki su radovi zahtevali značajnije i temeljnije preinake, što je uslovalo nezanemarljiv rast njihovog obima, a to je – s druge strane – indukovalo potrebu da se sam broj tekstova koji će ući u finalni izbor značajno smanji.

Tako je, u konačnom, u knjigu

1 Perović, M.A., *Pet studija o Hegelu*, str.7, Predgovor.

ušlo „svega“ pet tekstova, čemu delo i ima da zahvali vlastiti naslov. Odredba „svega“ zavređuje navodnike jer se ovih pet tekstova proteže na više od 350 stranica. Svaka studija podeljena je na više podnaslova, što umnogome olakšava prohodnost kroz materiju: Perović i *explicite* i *implicit*e odbija pojednostavljivanje Hegelove filozofije i njeno svodenje na beživotne sheme poput glasovite formule „teza-antiteza-sinteza“. Spekulativna se filozofija mora misliti i tumačiti spekulativno! Otuda ova knjiga nije za one koji razumsko mišljenje ne ostavljaju pred vratima filozofije. Onima koji slede viši filozofski interes segmentacija studija će ipak dobro doći da naprave predah.

Prva studija nosi naslov „Problem statuiranja fenomenologije duha“. Pitanje o smislu i poziciji fenomenologije duha unutar Hegelovog sistema filozofije čestim je predmetom filozofskih istraživanja. Ono što ovaj tekst čini osobenim jeste činjenica da Perović ne prilazi problemu iz perspektive odnosa *Fenomenologije, Enciklopedije i Nauke logike*², već sa aspekta predavanja o filozofiji religije. Kroz četiri manje celine (Dijalektika svijesti ili „dva puta Apsoluta“; Fenomenologija svijesti i fenomenologija duha; Totalni svijet duha; Fenomenologija

duha i filozofija duha) autor pokazuje da problem statuiranja fenomenologije duha prestaje biti problemom onda kada se Hegel misli hegelovski, odnosno kada se samom problemu pristupi na spekulativan način.

U drugoj studiji – „Filozofija praksisa versus praktička filozofija“ – Perović pokazuje zašto Hegel napušta izraz „praktička filozofija“ (Prevladavanje ideje praktičke filozofije), kao i kakvo je mesto filozofije objektivnog duha unutar njegovog sistema filozofije (Sistem filozofije i problem početka praksisa). Dalje se razjašnjava sam smisao pojma objektivnog duha (Objektivni duh kao ono praktičko ili „pravno“), koncept praktičke ideje (Logicitet prakisa kao praktička ideja ili ideja dobra), problem samosvesti (Samosvijest kao fenomenološko ozbiljenje logiciteta praksisa), kao i Hegelovo razumevanje pojma prava (Pravo kao ozbiljenje praksisa). Konačno, dva završna odeljka odgovaraju na pitanje o metodi praktičkog mišljenja (Problem metode filozofije praksisa) i umnosti samog praksisa, koja daje da ga uopšte bude i da on može biti filozofskim predmetom (Umnost pojma praktičkog).

Treća studija se može označiti kao središnja ne samo zbog toga što joj dve prethode, a dve slede za njom, već i stoga što se čini da na najpregnantniji način sublimira problematiku Hegelove filozofije kroz tematizaciju pojma i

2 Premda je u tekstu „Odnos fenomenologije duha i nauke logike kod Hegela“ (ARHE, vol.3, br. 5-6, Novi Sad 2006, str. 23-49) autor položio računa i o tom aspektu problema.

problema volje. Rešenje tog problema Perović vidi u istraživanju prelaska sa subjektivnog na objektivni duh, odnosno, u istraživanju odnosa između *Enciklopedije* i *Filozofije prava*. Naslov studije je „Spekulativna psihogeneza i filogeneza volje“, a podeljena je u tri celine. U prvoj (Filozofska povijest pojma volje) Perović izlaže Aristotelovo i Kantovo utemeljenje pojma volje, pokazujući im vrednosti i granice. Druga celina nosi naslov „Spekulativna psihogeneza volje“. Pod spekulativnom psihogenezom (ili ontogenezom) autor podrazumeva Hegelovu filozofiju subjektivnog duha u kojoj se, kroz antropologiju, fenomenologiju i psihologiju, izlaže celina ljudske individualnosti. s druge strane, spekulativna filogeneza volje (što je i naslov treće celine) polazi od postignuća spekulativne psihogeneze – slobodnog duha kao slobodne volje – i razvija se kao objektivni duh. Prelazak sa psihogeneze na filogenezu volje ujedno je i prelazak sa *Enciklopedije* na *Filozofiju prava*.

U četvrtoj studiji – „Rasprava o biti i aporijama savjesti“ – Perović se vraća temi koja ga je okupirala i na počecima filozofske karijere³. Kroz prizmu Hegelove kritike Jakobijeve (a delom i Kantove i Fihteove) koncepcije savesti, autor minuciozno razlaže Hegelov pojam savesti kao „najvišeg stanovišta i bolesti

našeg vremena“ (Hegel). Raskrinkavanje „naivne metafizike“ i aporetike čiste moralne svesti odvija se kroz sedam tačaka (Jakobijeva filozofija osjećaja i vjere; „Naivna metafizika“ principa neposrednog znanja; Čista moralna svijest i savjest; Aporetika moralnih znanja i uvjerenja; Sadržaj savjesti; Priznatost savjesti; Zlo i savjest). Iako je Hegel u potpunosti rasvetlio aporetiku čiste moralne svesti i savesti, ona je – kako Perović primećuje – „nastavila svoj zemaljski i teorijski život zaboravljajući na snagu i ubjedljivost Hegelovog „štapa“⁴.

Poslednja – i obimom ali ne i značajem najmanja – jeste studija pod naslovom „Pojam ličnosti kod Kanta i Hegela“. Uvodni pragrafi ispostavljaju kratak pregled povesti samog pojma ličnosti. Unutar prvog podnaslova (Kant: Person i Persönlichkeit) autor razlaže složenu aporetsku strukturu Kantovog razumevanja čoveka kao empirijskog i inteligibilnog bića. Drugi odeljak (Hegel: Multiplicitet pojma ličnosti) donosi kratak pregled Fihteovog i Šelingovog poimanja ličnosti, a potom i objašnjenje Hegelovog pojma ličnosti. U tom smislu, ovaj odeljak čini svojevrсну krunu svih prethodećih studija: u pokazivanju da Hegel čoveka razume kao telesno-duševno-duhovno-svesno biće koje punoću vlastitog ličnog određenja zadobija u formama pravnog lica, moralnog subjekta, člana

3 vidi: Perović, M.A., *Hegel i problem savjesti*, Novi Sad 1989.

4 Perović, *Pet studija o Hegelu*, str. 338.

porodice, ekonomskog i političkog bića, Perović zapravo rezimira ključne rezultate prethodnih istraživanja.

Knjiga je opremljena predgovorom i prevodima predgovora na engleski i nemački jezik. „Mermerna“ struktura samih studija teško bi podnela prevođenje na strane jezike, ali čini se da bi taj mukotrpan poduhvat bio višestruko opravdan činjenicom da delo nikako nije tek nacionalnog ili regionalnog dometa. Kako sam autor kaže – ova knjiga traži strpljivog čitaoca. Jedno je izvesno – strpljenje se u ovom slučaju isplati.